ԱՐԾԱՒԻԳ

ԿԱՄ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԾ ՊԱՏՄԱԳԻՐՔԱՅ

"ԱՀԱՒ ԵՍ ՉԵԶԻ ՄԵԾ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵՍՆ ՈՐ ԵՒԵՏԻՍ ԿՈՒ ՏԱՄ"։ ՂՈՒԿ. Բ. 10։

ՀԱՏՈՐ 13։ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ, ՄԱՅԻՍ 2, 1860։ ԹԻՒ 140։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ասուածաշունչին իրողութիւնները. Մարդկային ցեղին միութենէ մը սկսած ըլլալը։ — "Բոլոր ազգաբնակութիւնդ գայ"։ — Ազգերուն Պապական դրութեան։ — Սէր։ — Ազգերուն բարեկարգութիւնը ինչով կ'ըլլայ։ — Ընդհանուր գիտերուան, և այլն։ — Հասարակութեան սպասելիք մարդիկը, և այլն։ — Տղայոց համար. Պատանի Վեդէօն մը։ — Օգտակար ուսօմբեր։ — Կրօնական լուրեր։ — Առեղծուած։ Փորձիկ չոջանի մէջ շատ իրողութիւններ։ Ովկիանոսի վրայի շոգենաւերը։ — Վաղաքական լուրեր։

Ա ՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻՆ ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆԵՐԸ։

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՑԵՂԻՆ ՄԻՈՒԹԵՆԷ ՄԸ ՍԿՍԱԾ ԸԼԼԱԼԸ

Աստուածաշունչը "Նոյ նահապետը ջրհեղեղէն առաք իրեւ բոլոր մարդկային էակներուն նախահայրը կը ներկայացունէ, ու հարկաւ ալ բոլոր տարբերը կեղերը մի և նոյն սկիզբը ունին։

Ընհատանները կը պնդեն թէ աս բանը անկարելի է, ինչու որ մէկը չը կրնար հաւատալ (ինչպէս) թէ Ափրիկէի սեւը Ասիայի ու Եւրոպայի ճերմակին հետ նոյն սկիզբը ունի։ Աւոր պատասխան կու տանք

1. Թէ Ափրիկեցին մարդկային էակի մը բոլոր հանգամանքները ունի։ Մարմնոյն անդամները, շարժուձները, մասերը նոյն են։ Ան ալ ունի իմացականութիւնք մը խորհելու ու դատելու կարողութիւն մը։ Ինչպէս ամէն մարդ, նաև սիրելու ու ատելու, ընտրելու ու մերժելու կարողութիւնները։ Դարձեալ իր բարոյական բնաւորութեանը վրայով բոլոր մեր գիտցածը կը ցուցնէ թէ ան ալ ճերմակին պէս բնականաբար մի և նոյն անկատար ապականալ վիճակին մէջն է։

2. Ներկայ ու սեւ մարդոց մէջ եղած տարբերութիւնը դիւրաւ կրնայ մեկնուիլ կլիմայի և ուրիշ պարագաներու տարբերութեան պատճառաւը։

Կլիմայ փոխելը գիտնք որ անբան կենդանիներուն վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի։ Իրական փորձով գիտցուած է թէ երբոր սառուցեալ գօտիին տակը չուներ տարուին, մազերնին կ'երկրննայ ու կը հաստընայ։ ու ոչխարները երբոր այրեցած գօտիին տակը տարուին, բուրդերնին մազի կը փոխուի։

Ան ալ գիտցուած է որ ծածուկ պատճառներ կան մանաւոր տեղեր՝ օդին, ջուրին, կերակուրին կամ ուրիշ պարագաներուն մէջը որոնք կենդանիներուն վրայ շատ զարմանալի արդիւնքներ առաջ կը բերեն։ Ինչ է տեսեր Ընկիւրիայի մեսաքսային մազերով այծը, կամ վձինի պէս լեցուն մազերով ծածկուած ալանի կատուն։ Փոխէ աս կենդանիներուն տեղերը, մինչև անգամ նոյն լայնութեանը տակը տանելով, ու մէկ կամ երկու ցեղ անցնելէն ետքը մազերնին ուրիշներուն պէս կ'ըլլայ։

Ուրեմն ինչէ՞ն օտար պիտի գայ մեզի երբոր նման պատճառները մարդոյս վրայ ալ արդիւնք մը ունենան։

1767—71 տարիները ճամբորդութիւն ընող Տը Բաժ անունով Գաղղիացի մը Ափրիկէի մեծ անապատին վրայով կ'ըսէ թէ, "Ընապատին մէջերը

*Տե՛ս էջ 157, 158։

բնակող ցեղերուն գլխու մազերը ոլորուածի պէս, խիստ բարակ ու սև մարդոց ունեցած բուրդի նման մազին մօտ։ Ուն իսկ իմ մազս՝ ան գաւառները ճամրորդութիւնը ըրած կարճ միջոցիս մէջը սովորականէն աւելի չորցան ու փխրկցան, ու արտաշնչութեան պակսելէն քիչ մնաց նոր առնելոնէն ան նոյն գանգուր ու բրգային երեւոյթը առնելու երես ցուցուցին։ Ես արդիւնքներուն յառաջ գալուն սկզբնական պատճառները կ'երեւի թէ ամենէն խառնուածքին չըլլալէն ու կլիմային չափազանց տաք ըլլալէն են։ Բրիւնս սաստիկ չորցաւ ու տեսքս Հնդկաստանցիէ կամ Բրազիլիէ մը քիչ տարբերութիւն ունէր"։

Պլիֆֆօն Գաղղիացի երեւելի բնագէտը աս նիւթին վրայ հետեւեալ դիտողութիւնները կ'ընէ։ "Արդս թէև Եւրոպա ճերմակ, Ափրիկէ սեւ, Ասիա դեղին ու Ամերիկա կարմիր է, միայն կլիմային աւած գունովը փոխուած տակաւին նոյն կենդանին է։ Որ որ տաքութիւնը չափազանց է, ինչպէս Կուինէա ու Սենեկալ, ժողովուրդը կատարեալ սեւ են. ուր որ չափազանցութիւնը քիչ է, ինչպէս Ընդհանուր Բարիսաւան, Ժողովուրդը քիչ սեւ են. ուր որ աւելի բարեխառն է, ինչպէս Պէրպէրիստան ու Բրարիա, մութ գոյն են. և ուր որ մեղմ է, ինչպէս Եւրոպա ու Փոքր Ասիա, բաց գոյնով են"։

Ասոր հաստատութիւն տալով մէջ կը բերենք թէ Հրէայ գաղթականներ կան Հնդկաստան Մալապարի ծովեզերքին վրայ շատ հին ատենէ հոն գացած, որոնք սկիզբէն թէպէտև պատիւնէն նկած ճերմակ մարդոց մէկ անհատ ցեղ մը կար միայն, որն որ շատնալէն ու երկրին բոլոր մակերեւոյթին վրայ տարածուելէն ետքը, կլիմային ազդեցութենէ՝ կերակուրի ու ապրելու եղանակի տարբերութենէ, տարափոխիկ ախտերէ զանազան փոփոխութեան տակ մնաս, ինչոր որ նաև շատ կամ քիչ մկզմկու նմանող անհատներու իրարմէ տարբերութիւն ալ անհունապէս տարբերեցաւ. թէ աս փոփոխութիւնները առջի բերանը քիչ ու անհատներու վրայ էին. թէ ետքը վերոյիշեալ պատճառներուն շարունակ գործողութիւնովը աւելի ընդհանուր, աւելի զգալի ու աւելի հաստատուն եղան, զանազան տեսակներ կազմեցին, ու թէ աս զանազանութիւնները միանչեւոր եղան ու հիմա ալ են ազգէ ազգ ան նոյն եղանակովը ինաոր որ քանի մը տեսակ հիւանդութիւններ կան որ ծնողքներէն իրենց զաւկըներուն կ'անցնին"։ (Ինսլան գիտութիւն Պլիֆֆօն։ Հատ. Ը. էջ 291։)

"ԲՈՒ ԹԱՒԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԴ ԳԱՑ"

Աս աղօթքին պատասխանը ինաո՞ր ընդունելու է։

Մարդոց մէջ կրօնք տարածելու համար ամենէն առաջ բանն քու սիրտդ սկսէ։ Ուրիշ որ և իցէ էակի մը համար պատասխանատու ըլլալէդ աւելի քու անձնական բնաւորութեանդ ու փրկութեանդ համար պատասխանատու ես։ Տարօրէն Աստուծոյ հետ խօսելու պատրաստ ես։ Տարօրէն անոր մէկ հատուածը ըլլաս։ Նայէ որ դուն ջերմեռանդ քարիսեայ մէկը ըլլաս։ Նայէ որ քու սրտիդ մէջի բոլոր ցաւ կիրքերը տակ առնուած ըլլան, որ քու սիրտդ լեցուի սիրով առ Աստուած, ու բարեբարութիւն ընելու եռանդով առ մարդիկ։

Ընտանեաւ քու ազգեցութիւնդ ուրիշներուն կը տարածուի, ինչու որ համակրութեան մագնիսականութեանն ու օրինակի անձայն կարողութեանը պէս բնաւ ուրիշ բան մը չկայ։ Ոչինչ բան է ան մարդուն կրօնքի վրայ ուրիշներու խօսիլը, որ աստն ինք անոր առաջ խոստովանութիւնը բնաւ գիտցած չէ, որ անոր իր կիրքերը տակ առնելու իր բնութիւնը մաքրելն ու ազնուացնելը բնաւ զգացած չէ։ Կրօնքին զօրութիւնը ազատութեան ու հիւանդութեան մէջ զգացող ապէս Քրիստոնեային պարզ զրուցուածքը՝ ամենափառաւոր երեւոյթ ունեցող արարողութիւններէն շատ աւելի հաստատութիւն կու տայ կրօնքին ճշմարիտ ըլլալուն։ Մարդիկ կրնան Քրիստոնէութեան ճշմարիտ ըլլալը ապացուցանելու վրայ փաստաբանութիւն ընել, ու եղած հրաշքներու պատմական վկայութիւններ առաջ բերել, ու մենք տակաւին չհամոզուինք։ Բոլոր ասոնք սրտին չեն հասնիր։ Բայց երբոր խոշոր բնակարանի մը տակ աղքատ որբևարիի մը այցելութեան կ'երթանք ու անոր դոհ ու երջանիկ ըլլալը կը տեսնենք, կ'զգանք թէ անիկայ բանի մը տիրացած է, ու բուն մենք ալ կարօտ ենք որ մեզ տըրտմութեան մէջ մխիթարէ։ Նայէ ուրեմն որ պոռն ալ ունենաս ան նոյն հաւատքը առ Աստուած, որ սիրես քու Բրիչդ՝ քու էութեանդ բոլոր կարողութիւնովը ու փափաքովը, ու ան ատենը Աստուծոյ ըրած ամէն օրուան աղօթքիդ պատասխանը՝ թէ "Բու կամքդ ըլլայ, ինչպէս որ երկինքը՝ անանկ ալ երկրիս վրայ", մասամբ մըպիտի տրուած ըլլայ։

ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆ ՊԱՊԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԵԱՆ

Ընդհակառակ երեք դարերուն մէջ, իր գլխաւոր գործը մարդկային մտաց զարգացումը արգիլելն եղաւ։ Հոլոր Քրիստոնեաներուն երկիրները գիտութեան, ազատութեան, հարստութեան և կենաց օգտակար արհեստներու մէջ ինչ յառաջադիմութիւն որ եղաւ՝ անոր ազդեցութեանը դէմ եղաւ, ու ամէն տեղ անոր զօրութեանը հակադարձ համամատութեամբն եղան։ Իր իշխողութեանը տակ եղած Եւրոպայի ամենէն սիրուն ու պտղաբեր գաւառները՝ աղքատութեան, քաղաքական ծառայութեան ու մտաւորական թմրութեան մէջ թաղուեցան. ասոր հակառակ Բրօթէսթանդ Քրիստոնէից երկիրները, որոնք երբեմն անպտուղ ըլլալու և բարբարոսութեան կողմանէ նշանաւոր էին. խելքով ու ճարտարութիւնով պարտեզի պարէնն, ու կրնան պարծենալ շատ մը անուանի քաղերու կառավարութեան գործոց մէջ կենցաղագէտ մարդոց, փիլիսոփայից և բանաստեղծներու երկայն ցուցակ մը ունենալնուն։ Ովկիանոսի վրայի շոգենաւերը անշարժ կը մնան, քանի որ իրենց շրջակայ բոլոր ցամաք երկիրը Բրօթէսթանդական աշխուժութեամբ և ձեռնարկութեամբ կ'եռան։

ՍԷՐ

Թէ որ դուն ուրիշները սիրես, անոնք ալ քեզ կը սիրեն. թէ որ դուն ուրիշներուն հետ անուշութիւնով խօսիս, ուրիշներն ալ քեզի հետ անուշութիւնով կը խօսին։ Սիրոյ փոխարէն սէր կը հատուցուի ու ատելութեան փոխարէն ատելութիւն։ Կ'ուզես անոյշ ու հաճելի արձագանգ մը լսել, դուն անոյշ ու հաճելի ոճով խօսէ։

ԱԶԳԵՐՈՒՆ ԲԱՐԵԿԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԻՆՉՈ՞Վ Կ'ԸԼԼԱՅ*

«Սուրբ Գրոց շատ տողերուն մէջ կը կարդամք թէ Քրիստոնէութիւնը շատ փորձութիւններու պիտի պատահի, ըսելով թէ հարկ էորը լլայ։ (Տես Մատթ. ժ։ 16—22։ Ը Թես. Բ. 15, 16։ Բ Թես. Բ. 3, 4։ Ը Տիմ. Գ. 1—3։ Բ Տիմ. Գ. 3, 4. և շատ ուրիշ տեղեր.) և Յովհաննու Յայտնութիւնը մանաւորապէս եկեղեցւոյ ապագային վրայ գրուեցաւ, անանկ որ կրնամք գանիկայ նկատել իբր մարգարէական ոճով գրուած ընդհանուր եկեղեցական պատմութեան մէկ բովանդակութիւնը։

«Ընոնց բոլորն ալ պիտի կատարուէին. յաւիտենական Ըստուածը անանկ կամեցաւ, չիատարուիլը անկարելի էր. իր իմաստուն խորհուրդովը գործերը անանկ կարգ մը ունենան, որով թըշնամին թոյլտուութիւն ունենայ բոլոր զօրութեամբը եկեղեցիին վրայ յարձակիլ. ասով ճշմարտութիւնը փորձառական եղելութեանց նման փառաւոր յաղթութեամբ չքեղապէս պիտի փայլէր. բայց մենք մեր պատմութեանը դառնանք։

«Ըոչչ երեք դարուն մէջ եկեղեցին հնթանոսական Հռովմէն սոսկալի հալածանքներ կրեց, մանաւորապէս Դոմետիանոսի, Ներոնի և Դիոկղետիանոսի օրովը. բայց այն ժամանակները իր հակառակորդները դուրսէն էին, անանկ որ թէպէտ արիւնահեղ հալածանքներ կրեց, բայց եկեղեցին գեռ մաքուր էր։ Կոստանդիանոս կայսրը 312ին Քրիստոնեայ կ'ըլլայ, կուռքերը և անոնց սեղանները բնաջինջ կ'ըլլան, հաւատացեալները ժամանակ մը խաղաղութիւն կ'ունենան բայց պատերազմը ներսէն կ'սկսի տեսակ տեսակ մոլորութիւններով. ասոնց առաջինն. ղաւ Արիոս որ Քրիստոսի Ըստուածութիւնը ուրացաւ, և 325ին Նիկիոյ ընդհանուր ժողովքին մէջ դատապարտուեցաւ, և հաւատոյ հանգանակ մը շինեցին այն ատենը, բայց այս հանգանակը կարող չեղաւ ուրիշ մոլորութեանց դէմը առնել։ Մակեդոն եկաւ Հոգւոյն Սրբոյ երրորդութեան անձանց մէկը ըլլալը ուրացաւ. բայց 381ին Կոստանդնուպոլսոյ առաջին ժողովքին մէջ զանիկայ ալ բանադրեցին և հաւատոյ հանգանակը ընդարձակեցին, որուն օրինակը մինչև հիմա մեր ձեռքն է. բայց ասկէ ալ բաւական չեղաւ, մոլար կարծիքները ամէն կողմէն խուռն ընթացք սկսան դիմել և ընդունելութիւն գտնել. զոր օրինակ լոկ ջրով մկրտութիւնը փրկութեան բաւական սեպելը. մեռոնը Հոգւով Սրբով մկրտութեան տեղ առնելը. հաղորդութեան հացին վրայ մեծամեծ հրաշքներ պատմելով տունէ տուն պտրտցընել և մինչև մեռելոց քերանը և անոր հետ գերեզմանի թաղելը. այս ինչ ուտելիքը այս ինչ օրուան մէջ արգիլելը իբր ծոմապահութեան տեղ. սկսան մէկ քաւութիւն կրակի մը վրայ խօսիլ որ իբր թէ մահուընէ ետքը մեղաց մաքրութիւն պիտի ըլլար. կուսակրօնութիւնը օգտակար վճռակ մը ճանչնալը. տաճարներն ալ միւս կողմէն սկսան զարդարուիլ. և Պետական տնտեսութենէն օրինակելով տնսակ տեսակ արարողութիւններ և քահանայական զգեստներու սովորութիւնը մտցուցին. մարտիրոսաց գերեզմանները այցելութեան երթալով հրաշքներ կը պատմուէին, որոնք քիչ քիչ ուխտատեղի՝ ետքն ալ մատուռներ կազմուեցան, մէյմ'ալ սրբոց մասունքներու հաւաքում մըն է ընթացեր. և ասիկայ այն աստիճանի հասաւ, որ շատ խարդախ անձանց շահասիրութիւնը գրդռելով առուտուրի դուռ մը բացուեցաւ. ասոնք կը պնդէին թէ

*Տե՛ս թիւ 139։

մասնաւոր յայտնութեամբ մը տեղերնին գտած են և սուղ գնով կը ծախէին և այլն, և այլն, և այլն. վերջապէս տարի չէր անցներ որ նոր սովորութիւն մը նոր նախապաշարմունքի մը լուրը չառնուէր, որոնց բոլորն ալ մարմնաւոր քահանայապետութեան մը հիմերը ձգեցին, որն որ կամաց կամաց իր հաստատութիւնը գտաւ ետքէն։

«Երիներորդ դարուն սկիզբները երեւեցաւ Պեղագիոս, որ ընորհօք փրկութիւնը ուրացաւ. անիկայ կ'ըսէր թէ հին և նոր տնտեսութիւնը փրկութեան բաւական է, թէ Յիսուսի՝ ի բնէ Բարի ըլլալը, և թէ մենք մեզի առանց գերագոյն օգնութեան օրէնքը կրնամք կատարել, և այլն, և այլն. որոնք բոլորն ալ Սուրբ Գրոց հակառակ վարդապետութիւններ էին։ Շատերը՝ դլխաւորապէս Օգոստինոս անոր դէմ գրեցին, և այս վերջինը այնքան նեղը ձգեց, մինչև չքեղեցաւ Պեղագիոս. աս նոյն Իրբօնայի եպիսկոպոսը զանիկայ բոլորովին գիտինը զարկաւ Սուրբ Գրոց վրայ հիմնեալ հաստատուն ապացոյցներով, որ կրօնական ճշմարտութեանց անսպառելի գինարանն եղած է միշտ։ — Այս տեսակ վիճաբանութիւնները բարեկարգութեան մեծամեծ օգուտները ըրին քեզ։

«476ին Արեւմտեան կայսերութիւնը կը կործանի, քահանայապետական Հռովմը անոր աւերակներուն վրայ իր գերագոյն իշխանութեան հիմերը կանգնելով, իր ընդհանուր գլխաւորութեան երազները կ'սկսի տեսնել. 756ին Ըստեփաննոս Բ պապը Փաղղիոյ Բէբէն ը Պռէֆ թագաւորին սուրովը Իտալիոյ իշխանութեան երկիրները և Իտալիոյ ուրիշ դքսութեան գաւառները գրաւելով իր աշխարհային իշխանութեան աթոռը կը հաստատէ. Լոմպարտիոյ թագաւորներուն և Կոստանդնուպոլսոյ Յոյն կայսերաց աւարներովը իր նոր եկեղեցական տիրապետութիւնը կը հարստացընէ։

«Հռովմ իր բարձրագոյն իշխանութիւնը ձեռք ձգած պէս իր բոլոր ճիգը կը թափէ Սուրբ Գրոց ընդհանուր ընթերցմունքը բոլորովին խափանել. այս բանիս համար խորհեցաւ որ պատկերաց սովորութիւնը որ Յունաց մէջ սկսած էր արդէն, իրեն օգնութեան կանչէ, և պատկերապաշտութիւնը իններորդ դարուն մէջ բոլոր արեւմտեան եկեղեցիներուն մէջ մտաւ՝ պատճառելով թէ ամենքը Սուրբ Գիրքը ոչ կրնան կարդալ և ոչ հասկընալ. ասիկայ իր շահախնդիր նպատակներուն մեծապէս պիտի նպաստէր. գողը թէ որ մէկուն տունը կողոպտելու մտնէ՝ առջի գործը բոլոր ճրագները մարելն է։

«Սկսից առաջ հաւատացեալները հոգիով և ճշմարտութեամբ կը պաշտեին զԸստուած, (Յով. Դ. 23.) կենդանի հաւատքով, և ուրախութեամբ ու խաղաղութեամբ լցուած իրենց փըրկչին փառացը ակնունելով կ'սպասէին. բայց երբ Սուրբ Գրոց ընթերցմունքը խափանուեցաւ, մարդիկ ալ Հոգւոյն Սրբոյ ազդեցութեանը տակ չըլլալով՝ արձանագործութեան, քանդակագործութեան և նկարչութեան արուեստին օգնութեանը դիմեցին, իրենց սրտերը սուտանուն ջերմեռանդութեան մը շարժելու։

«Ինա մէկ ուրիշ նիւթ մը չեղաւ կրօնական խնդիրներու մէջ որ այսչափ սաստիկ ու հրկարատև վիճաբանութեանց պատճառ տայ. ժողովք ժողովի վրայ, որոնցմէ մէկուն մէջ պատկերները չնչել և միւսներուն մէջ հաստատել կը վճռէին. ասկից սկսան իրար նզովել, բանադրել և ուրիշ հակառակութիւններ ծագիլ, որոնք մէկիկ մէկիկ իրենց պարագաներովը սաորագրելը մեր դրութեան համառօտութիւնը չներեալուն զանց կ'ընեմք։ Խեղճ Հայաստան մինչև վերջը հաստատութեամբ մաքառեցաւ այս նորաձև կռապաշտութեան դէմ, ու պատկերամարտ անունը ընդունեց. 815ին Լևոն Թագաւորը Յատուկ Ժողովքի մը մէջ պատկերաց սուրբութիւնը բոլորովին խափանեց. բայց Հայերը իրենց իշխանութիւնը հետ այս իրաւունքնին ալ կորսընցուցին. երեքտասաներորդ դարուն վերջը այս սովորութիւնը ընդունեցին վերջապէս, որուն համար հրեք դար աբիւն թափած էին։

«1073ին քահանայապետական գահը կը նստի սոսկալին Հիլտեբրանտ. յանդուգն, նենգամիտ և յամառ բնաւորութեանց տէր. սրամիտ և իր դիտաւորութեանցը մէջ յաջողակ. ասիկայ իր իշխանութեանը աթոռը անցածին պէս միտքը կը դնէ արդէն սկսուած գործը իր վախճանը հասցընել. այսինքն Հռովմայ քահանայապետութիւնը բոլոր մարգկային իշխանութեանց գլուխ դասել. այս դժուարին ձեռնարկութեան յաջողութեանը համար միտքը կը դնէ ամենէն առաջ բոլոր եկեղեցական կարգի պաշտօնեաները իր անմիջական իշխողութեանը հպատակեցընել, անանկ որ ամենայն մասամբ իր մէկ խոսքէմ սունենան. բանադրանքով արգիլեց որ աշխարհականներուն ձեռքէն ինչ և իցէ բան մը չընդունին, պատճառելով թէ Սիմոնականութիւն է ատ. ասանկով մէկ թագաւոր մը կամ մէկ ժողովուրդ մը կարող չէր կրնար ըլլալ իր երկրին մէջ ուզածը արքեպիսկոպոս ընտրել, վասն զի կը պարտաւորէր գաւազանը և սպասները Հռովմէն ընդունիլ. հարճութիւնը արգիլելու պատրուակով եկեղեցականաց ամուսնութիւնը բոլորովին խափանեց, և որոնք որ ամուսնացած էին բռնութեամբ իրենց կնիկներէն զատեց. կուսակրօնութիւնը և քաղաքական հնղինակութենէն անկախ եպիսկոպոսաց ընտրութիւնը հաստատելով կը ղերները ժողովուրդէն որոշեց և ամէն բանով անոնցմէ զատեց. զատ կարգ՝ զատ զգեստ՝ զատ կրթութիւն՝ զատ սովորութիւն՝ զատ լեզու և բոլորովին իր գերագոյն հրամանատարութեան ներքեւը ինկած. և ահա մէկէն ի մէկ ասոնցմէ բաղկացեալ ընդարձակ զինուորական բանակ մը ունեցաւ Եւրոպայի ամէն մէկ խորշը տարածուած։

«Այս անհինքը թէ ընկերական և թէ ընտանեկան կենաց առանձնաշնորհութիւններէն զրկուած, մենաստաններուն և ընծայարաններուն առանձին գրմբեթներուն տակ վայրենացած, բոլոր բարեսիրական զգացումին մեռած անզգայ ու անկենդան դիակ մը կը դառնային*, որով յարմար գործիքներ պիտի ըլլային Պապին ամէն մէկ յանդուգն ձեռնարկութեանց կատարմանը. ասոնք այնպիսի տիրապետութեան մը զինուորներն են հիմա, որուն զէնքերը աներևոյթ՝ ճամբաները մութ և անքննելի՝ նպատակը անյայտ, բայց հետեւութիւնը դառն՝ կործանիչ և մահաբեր է։ (Պէտք չըսենք։)

Ան որ գիշերուան մութին ձեռքը լապտերով կ'երթայ, կրնայ իրմէն բան մը չկորսընցուցած իր բոլորտիքը լապտերին շառաւիղներուն օգնութիւնովը ապահովութեամբ քալող բարեկամներ ունենալ։ Այսպէս ալ ան որ իր ծոցը Ըստուծոյ տուած լոյսին լոյսը ունի, կրնայ աս աշխարհիս մթութեանը մէջը ուրիշներուն անգին շահ բերելով, առանց իրեն կորուստ մը ըլլալուն շատերուն օգնել։

*Օտանօղուն է. Լուսն այս սահմանապրութիւնն է, որուն դէմ ազգին արթուն մասը կը բողոքէ. չեմք ուզեր, չեմք ուզեր պօռալով։ Տե՛ս "Հառանգաւորաց Պարոց" վերնագրով յօդուածները՝ ի Նեղու. թիւ 28, 32, 33.

Հարստութեան սպասելը մարմինը կը մաշեցունէ, ու անոր վրայով հոգ ընելը քունը կը փախցունէ։

ՏՂԱՅՈՑ ՀՈՄԸՐ

ՊԱՏԱՆԻ ԳԵԴԷՕՆ ՄԸ

Հարաւային Ովկիանոսի կղզիներուն մէջ Միսիօնարներուն հաստատած ըղձրատուններէն մէկ տղայ մը այնքան լսեր էր կռապաշտութեան մոգքին ու յիմարութեանը վրայով, որ կուռքերուն վրայ իր ունեցած վստահութիւնը խախտեր էր, ու կ'ուզէր ատոր կերպով գիտնալ թէ արդեօք իր երկրըպագութիւն ընելու սովորութիւն ըրած պատկերները իրօք զօրութիւն ունէ՞ն թէ չէ։ Օր մը իր հայրն ու մայրը դուրս գացին, ու ասիկայ մինակ տունը թողուցին։ Ինք տանն մը իր դասը կարդալէն ու առջի օրը դպրատունը ողջվածին վրայով մտմտալէն ետքը, վերջապէս սա խորհուրդը միտքը ինկաւ որ աղեկ պիտի ըլլայ թէ որ կուռքերը երէ։ Հայց կէս մը իր ծնողքներէն վախցաւ աս բանը ընելու կէս մըն ալ աստուածները արդողջընելու, ու իրեն վրայ կործանումը շուտ մը բերելու սոսկումէն։ Ըս գժուարութեան մէջը ծունկ չոքեց ու աղաչեց Քրիստոնեաներուն Ըստուծոյն որ իրեն հոգ տանի ու օգնութիւն ընէ։ Ետքը ելաւ կայնեցաւ, ու ամենէն պզտիկ կուռքերուն մէկը առնելով կրակին վրայ դրաւ. բոցերը բոլորտիքը ատին, ու քիչ ժամանակի մէջ անոր մէկ նշանը չմնաց։ Սոսկումով պատած տղան զարմանքով վրան նայեցաւ. բայց առջինը վառելուն վրայ շատ չանցած ուրիշ մըն ալ նետեց, ետքը ուրիշ մըն ալ, անկէ ուրիշ մըն ալ, մինչև որ հին ատենի Գէդէոնին պէս իր հօրը տունը բոլորովին մաքրեց։ Երբոր բոցերը իյան ու ամենը հատան, տղան սոսկաց իր յանգգնութեանը վրայ։ Իրաւ ինք այլ ևս վախ չունէր փայտէ ու քարէ աստուածներէն, բայց կը դողար թէ հայրը ինչ պիտի ըսէ, ու կէս մը միտքը ծռելու վրայ էր որ իր ըրած անխելքութեանը վրայ զղջայ։ Ըս կէսին հասնելով տանը դուռը գոցեց ու գնաց անտառը մտաւ, ու սա ազէկ ճամբան բռնեց որ ինքզինքը Ըստուծոյ տուաւ, խոստանալով որ եթէ Ըստուած իրեն օգնէ ու իր Ըստուածը ըլլայ, ինք ալ իր կեանքին բոլոր օրերը անոր ծառայէ։ Ուանի որ ինք հոն էր, ասդին իր հայրն ու մայրը տուն եկան, ու տղան և կուռքերը կորսուած տեսնելով, վախցան թէ հոգի մը եկեր ու ամենը մէկտեղ վերուցեր տարեր է։ Քիչ մը ինքզինքնուն եկածին պէս ելան Միսիօնարին գացին ու անոր հարցուցին թէ արդեօք իրենց տղուն վրայով բան մը գիտէ՞։ Պարզը ըսաւ թէ չգիտեր. բայց եղածին վրայ կասկած ունենալով ուզեց որ հետերնին երթայ ու տղան գտնան։ Ծանազան կողմեր փնտռելէն ետքը, ոտքերնին դէպ'ի անտառը դարձուցին, ու հոն քիչ մը հեռուն մեծ ծառի մը տակ տեսան տղան Ըստուծոյ առջևը ծունկ չոքած։ Ծնողքը անանկ ուրախացան անիկայ նորէն տեսնելնուն, ու իրեն գլխուն մէկ մազը չըմնասուած գտնալնուն վրայ որ մոռցան իրենց տալու չխերնին, ու համոզուեցան որ հրաժարին իրենց հեթանոսական սովորութիւններէն, ու անկէ ետքը ինքզինքնին Սուրբ Գրոց ուսմանը տան։ Տղան Ըստուածային բարութենէն քաջալերուելով՝ Տէրոջն ըլլալու համար իր ըրած որոշումին մէջը հաստատուեցաւ, ու ետքը գպրատուներու մէջ նախանձաւոր մէկ ուսուցիչ մը ու իր եղբայրներուն մէջը Ըւեւտաբանին մէկ Վարդապետ մը եղաւ։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ
Մայիս 2, 1860։

ՋԱՏԿԱԿԱՆ ՏՕՆ ՕՐԵՐ

Դեռ նոր անցաւ տարեկան տօնախմբութեան ատեններէն մէկն ալ որ աս երկրին Քրիստոնեայ անունով եկեղեցիներէն շատերը սովորութիւն ունին պահելու։

Ընդ Ութրնեայ օրը կը պահուի մեր օրինակ Տէրոջը խաչելութիւնը յիշատակելու, ու Զատիկը՝ մահուան ու բոլոր խաւարին զօրութիւններուն վրայ Ընոր յաղթութիւնը, որ ատեն գերեզմանին նիգերը խորտակեց ու նոր կենաց յարութիւն առաւ, երկինքը համբառնալէն առաջ՝ ուսկից որ ինքը եկած էր։

Յիշատակուած դէպքերը խիստ ծանրակշիռ ու կարեւոր կերպով կապակցեալ են մեր սուրբ կրօնքին հետ։ Բնաւ մէկ ճշմարիտ Քրիստոնեայ մը չկրնար մտածել Քրիստոսի մահը խաչին վրայ՝ իր մեղքերուն ու աշխարհի մեղքերուն համար եղած, ու Ընոր յաղթական յարութիւնը՝ առանց իր մեղաց վրայ տըրտմութեան և ապաշխարութեան խառն զգացումներով լեցուելու որ ասանկ զոհի մը հարկաւորեղաւ, ու Ընոր իր թշնամիներուն վրայ կատարեալ յաղթութիւն ընելուն վրայ սուրբ ուրախութեան ու ցնծութեան, ու լիովին վստահութեան՝ մեղքէն ու մահէն ազատելու Քրիստոսի զօրութեանն ու կամեցողութեանը վրայ։

Յայտնի է ուրիշն որ եթէ երբեք Քրիստոնեաները ասանկ տարեդարձ մը պահեն, հրապարական ու առանձին կրօնական պաշտօններով ըլլալու է՝ պարագային խիստ պատշաճ կերպով։ Ըն ատենը թէ որ երբեք պահուի, Քրիստոնեային սրտին խորին հոգեւոր զգացումները շարժուած ըլլալու են, ու բնականապէս փնտռելու է աշխարհիս աղմուկներէն ու զբաղումներէն հեռանալ, ու ասանկ յիշատակութեան օրերը առանձին ու հրապարակաւ աղօթքի ու փառաբանութեան մէջ անցընել։

Մրջափ տարբեր է աս տեղի տիրած սովորութիւնը։ Կարելի է թէ տարւոյն մէջ բնաւ անանկ ատեն մը չըլլար որ աս Քրիստոնեայ անուն ունեցողներուն մէջ աւելի մեղք գործուի Զատկի ատեն օրերուն չափ միջոցի մէջ։ Ժամանակին գլխաւոր մասը կ'անցնի զեղխութեամբ ուտելու և խմելու, նուագարանները չալելու ու պար բռնելու, հրացան ու ատրճանակ պարպելու, բարձրաձայն ու աղաղակալից խնդումներ ընելու։ բաց ի կռիւներէն, մարդասպանութիւններէն՝ որ ասանկ սովորութիւններէն բնական հետեւանք է։ Եւ Քրիստոնէութեան վրայ ինչ գաղափար կրնան առնել Մահմետականները, երբոր տեսնեն Քրիստոնեայ եկեղեցւոյ անդամներ ըսուողները, որ աս կերպով կ'անցընեն իրենց ամենէն սուրբ համարած օրերը, ու երբոր տեսնեն թէ գունդերով զօրք պէտք են աս Քրիստոնեայ ըսուողները զսպելու որ քաղաքին խաղաղութիւնը աւրուելէն և ըստացուածքի ու կեանքի կորուստ պատահելէն պահպանեն, քանի որ կը յիշեն մանր ու յարութիւնը իրենց Տէրոջն ու Վարդապետին՝ որ ԽՏՂՏՂՈՒԹԻՒՆ ԻՀԱՒՆ Է։

Մենք է յիրաւի ատ եկեղեցիներուն Գլուխներուն ու պաշտօնեաներուն պատասխանատուութինը, որոնց մէջ ժողովուրդին աղքատն ու տգէտը տակաւին վարժուած են աս կերպով պահելու ամէն բարի և սուրբ բաները։

Հատ ծանր յանցաւորութիւն մը սեպուելու է աս տեսակ ամօթալի գործերը ամէն տեղ ներկայ հղոզ և սուրբ Ըստուծոյ, որուն առջև ամէն մեղք ատելի է, ու ալ աւելի երբոր ատ մեղքը կրօնքի ծածկոցին տակ ըլլալու յանդգնութիւն կ'ըլլայ։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳԼԻԱ

Միսիոնարներու խորհրդակցութեան ժողով մը եղաւ մօտերս Լիվըրփուլ, որուն նպատակն էր քննել Քրիստոնէական եկեղեցիին գործածելիք զանազան միջոցները, որպէս զի Քրիստոսի Ըւետարանը աշխարհիս ամէն կողմը. տանին իր հրամանին համեմատ։

Խորհրդակցութեան ժողովը բացուած էր Մարտ 19ին, ու ժամ մը աղօթքով անցընելէն ետեւ գործի շարունակուեցաւ։ Ա՛ննէրալ Ըլէքսանտր Կախագահ ընտրուեցաւ ու չորս քարտուղարներ դրուեցան։ Ըյլ և այլ Միսիոնարական Ընկերութենէ ընտրուած կամ կարգադրիչ ժողովակէն հրաւիրուած՝ խորհրդակցութեան մասնակից ըլլալու 120 հոգի չափ խրկուած Ըւետարանական Կարողութիւններու ուրախալի միութիւն մըն էր, Եպիսկոպոսական՝ Երիցական՝ Մկրտող՝ Ա՛թոռսեան՝ Ժողովական և Ըւետարանական ուրիշ եկեղեցիներէ։ Ժողովուած անդամներուն մէջ կային եկեղեցական ու աշխարհական անձինք, բանակի պաշտօնատարներ, օրէնսգէտներ, Խարլամէնթի անդամներ, և այլն, և այլն։

Կնութիւն եղած նիւթերուն մէջ էին.—Միսիոնարներուն աղէկ հմուտ ըլլալուն կարեւորութիւնը ան ժողովուրդին լեզուին՝ որուն մէջ որ իրենք կ'աշխատին։

Միսիոնարական գործին մէջ Ընդհանրապէս Քրիստոնեաներուն նախանձաւորութիւն շարժելու և արիւնն պահելու աղէկ միջոցը։

Թաստիարակութեան կարեւորութիւնը Ըւետարանը տարածելու իբրև միջոց մը։

Միսիոնար խրկուած այլ և այլ երկիրներուն մէջ բնիկ գործակցութեան կարեւորութիւնը։

Բաւական թուով ու պէտք եղած հանգամանքներով Միսիոնարներ ճարելու հարկաւոր միջոցը։

Բնիկ եկեղեցիներ կազմել ու անոնց վրայ բնիկ Նովիւներ դնել, և այլն, և այլն։

Ըս խնդիրներուն վրայ քննութիւն եղաւ ժողովները միայն կանոնաւոր Քրիստոնեաները կ'ընդունուէին, բայց հրապարական ժողովներ կ'ըլլային ատեն իրիկուն աս նիստերուն տեւած հինգ օրն ալ, ու ժողովները լմընալու վերջին օրը հրապարական մեծ ժողով մը եղաւ ուր որ Լորտ Շաֆթէսպըրի նախագահեր. ու 4000 հոգի ներկայ էին։

Ըս տեսակ ժողովներուն Ընդհանի մէջ ըլլալը առաջին անգամն է, բայց յոյս ունինք թէ վերջինը չէ։ Ժողովին վերջին մաս Լոնինպուրկի Պատ. Տօք. Սըմըրվիլ ըսաւ որ "Ինքը կ'զգար Ըստուածային Հոգւոյն ազդեցութեանը իրենց մէջ ըլլալը, խորհրդակցութիւնին ուղղելով ու զգացումին առաջնորդելով։ Ըս ժողովներուն մէջ ստացած տեղեկութիւնները շատ մեծ արժէք ունեցող բաներ էին։ Չէ թէ մեծ սկզբունքներ պարզեց, քննեց կամ սահմանեց, բայց յառաջ բերուած թեղադրութիւններն ու իրողութիւնները աղէկ պատշաճած էին գործողութեան մեծ սկզբունքներն ուղղելու կամ հաստատելու։ Ինքը ամէն բանէն աւելի կ'զմայլէր Սուրբ Գրոց վերաբերեալ մեծ սկզբունքներուն նկատմամբ տիրած միաբանութեանը վրայ։ Վարդապետութեան նկատմամբ բնաւ տարբերութիւն մը չյայտնուեցաւ, բայց միայն եկեղեցական կառավարութեան։ Ինքը եկած էր՝ ինտոր որ բարեկամներն ալ պիտէին, շատ ստոյգ ակնկալութիւն մը չունենալով, բայց ընորհակալութիւն ունէր որ Ըստուած անոնց սիրտը դրաւ ասանկ ժողով մը գումարելու։ Եկեղեցին վերջապէս Տէր Եկեղեցի մըն է, ու Հոգին միշտ աշխարհի ամէն կողմը երթալու ետեւէ է Յաւիտենական Հանդիստին համար եկեղեցի մը պատրաստելու։ Ինքը ապահով էր որ երկնային թագաւորութիւնը հասնելէն ետեւ իրենց մէկն ալ չպիտի ղղջար հոս ժողվուած ըլլալնուն համար"։

ՊԵԼՃԻԱ

Պրուսէլէն՝ որ Պելճիայի Մայրաքաղաքն է, Մարտ 19ին կը գրեն մեզի ատ քաղաքին մէջ սկսած կրօնական արթնութեան մը վրայ։

Երջանիկ եմ որ ձեզի աղէկ լուրեր ունիմ հաղորդելու, և Ըստուծոյ ընորհակալ կ'ըլլամ անոր համար։

Արթնութիւնը ամէն տեղ խորին կերպարանք մը առնել կը շարունակէ, և իսկապէս գոհ ըլլալիք պտուղներ երեան կը հանէ։ Ըւետարանական Ընկերութեան Եկեղեցիները գործունեայ մասնակցութիւն մը ըրին միաբանական աղօթքի ժողովներու Յունուարի երկրորդ շաբթուընէ ի վեր, ու շատ տեղեր ատ պաշտօնները մեծապէս օրհնուեցան։ Ուր Եկեղեցիները հաւասարապէս պատասխանատու միաբան աղօթքի համար Ընկերութեան ըրած հրաւէրին։

Ըս ձմեռ շատ նոր տեղեր բացուեցան երկրպագութեան համար՝ Պելճիայի Ըւետարանական Ընկերութեան ջանքերովը։ Յատկապէս մեզ մտատանջ կ'ընէ զիմ յիշել որուն նստակատեր եղաւ Փետրուարի 19ին ու 20ին Լիէժ քաղաքին մէջ, ի ներկայութեան մեծ երթեւեկող հանդիսատեսներու բազմութեան, որոնց մեծ մասը Հռոմէական Կաթոլիկներէն էին։

ՍԱՄՈԱ ԿՂԶԻՆԵՐ

Ըս կղզիները նախ և առաջ այցելութիւն բրած էին Ընդգլիայի Միսիոնարները 1830ին։ Ըստնք Հարաւային խաղաղական Ովկիանոսին մէջ են, Հարաւային լայնութեան 13° 30' և 14° 30', ու Երկմտեան երկայնութեան 168° և 173° աստիճաններուն մէջտեղը։ Ըս խումբը ութ կղզիներէ ու քանի մ'ալ մանր կղզեակներէ կը բաղկանան, որոնց ամէնը միասին 1,700 քառակուսի մղոն կը պարունակեն։ Կղզիներուն անուններն կարգով արեւելքէն դէպ ի արեւմուտք ատոնք են, Թաւա՝ Օլսաէնկա՝ Օֆու՝ Թուտիւլա՝ Ուբոլոս՝ Ա՛նուս՝ Ըրոլիմա ու Սավայիի։ Ըստնց գլխաւորներն են Սավայիի՝ որ ամենէն աւելի արեւմտեան է, 13 մղոնի չափ, Ուբոլոս՝ 120 մղոնի չափ, և Թուտիւլա՝ 40 մղոնի չափ ընդարձակութեամբ։ Միւսներն մանր են։

Բնակիչները աղուոր ժողովուրդ մըն են։ Ընդհանրապէս միջակ հասակէն վեր են. ու կարմրուկ թուխ գոյնով, սեւ մազերով ու աղուոր սեւ աչերով — Եւրոպացիներէ շատ անանման չըլլալով դէմքերնին, ու բարձրագոյն մտաւորական ու բարոյական մշակութեան ընդունակ։

Բայց իրենց հեթանոսական վիճակին մէջ Սամոացիները սոսկալի կերպով նուաստացած էին, մարդով ալ բարոյականութիւնով ալ։ Ինչու որ թէև այնքան թանձր կռապաշտութիւն չունեին, և ուրիշ քանի մը կղզեցիներու պէս այնքան շատ սովորութիւններ չունեին մարդկութեան դէմ. ու քանի մը նկատմամբ մինչև անդամ կէս մը քաղաքականացեալ ու քաղցրակենցաղ ժողովուրդ մըն են, սակայն իրենց ընկերական վիճակը նշանաւոր է շատ մը բաներով որ տղայական ու ըստ քմահ, վաւաշոտ ու անգութ են։ Բազմակնութիւնն ու հարճ պահելը ընդարձակ կերպով տիրած էր իրենց մէջ։ Ընձեռասիրութիւն՝ ատելութիւն՝ խաբեբայութիւն՝ հպարտութիւն՝ նախանձաւորութիւն՝ ու ամենափոքր արհամարհանքի կամ զրկանքի մը վրէժխնդրութեան յօժարամտութիւնը, ասոնց մէջ շարունակ կռիւներ ու զիրենք բնաջինջ ընող պատերազմներ կը գրգռէր, որոնց մէջ պաղ արիւնով չզիջանելու անգթութիւններ կը գործուէին։

Ըստնք նաև ճիշդը խօսելով անանկ ժողովուրդ մըն էին որ Ըստուծոյ գիտութիւնը կորընցուցած էին։ Հին ատենը շատ մը կռապաշտներուն պէս երկրպագութիւն կ'ընէին անթիւ երեւակայական էաստուածներու և դեւերու, և անոնցմէ կը դողային։ Ըստուծոյ գործերէն բոլորովին տգէտ էին, ու մեղքի վրայ պէտք եղած գաղափարը չունէին՝ կամ հանդերձեալ կեանքի մէջ որ և իցէ հատուցումի մը։

Հոստ մը յաջողութիւն ստացուեցաւ աս վայրենի ժողովուրդին մէջ Ըւետարանը մտնելուն, ու եկեղեցիներ կազմուեցան։ Վասն որ Միսիոնարներն աւելի հմուտ եղան ժողովուրդին ու անոնց լեզուին, ու կարող եղան անոնց եկեղեցիներուն անդամներէն գործածել իրենց գործին մէջ օգնելու, Ըստուած օրհնեց իրենց աշխատութիւնները։ Հեթանոսութիւնը շուտով գրեթէ բոլորովին մէկդի թողուեցաւ ու շարունակ եկեղեցիներուն անդամները կ'աւելնար. մինչև որ 1842ին Սարաբալեի եկեղեցին անդամները հինգ հարիւրի մօտ էր, ու ասոր հաւասարող գոհացուցիչ արդիւնքներ եղան Միսիոնարներուն աշխատանքէն՝ միւս կայաններէն խիստ շատերուն մէջն ալ։ Բազմակնութիւնն ու հեթանոսական ուրիշ սովորութիւնները իրենց կամքնին մէկդի ձգեցին, ու թէպետև պատերազմներ ու անոնց հետևէն եկած չարիքները մեծապէս արգելք եղան քաղաքակրթութեան՝ դաստիարակութեան և կրօնքին յառաջադիմութեանը, սակայն Կարողութիւններուն ղեկավար գործողութիւնները ատ ատենէն հաստատաբար շարունակուեցան, ու շատ օրհնութիւն ընդունեց Միսիոնարներուն ու բնիկ Կարողիչներուն աշխատութիւնը։

Նոր Կտակարանին ամբողջ թարգմանութիւնը լմընցած ու տպուած էր 1846ին, ու նաև Մատթէոսի ու Յովհաննու Ըւետարանն ալ երկրորդ անգամ տպագրուած էր։ Արբագրուած օրինակ մը Ընդգլիա խրկուեցաւ 1848ին որմէ 15,000 օրինակ հոն տպուեցաւ։ Հիմա ամբողջ Ըստուածաշունչին արբագրուած տպագրութենէն օրինակ մը Ընդգլիա տպուելու համար խրկուած ըլլալով ճամբան է։

Կարողութիւններուն ընդհանուր վիճակագրութեան վերջին ցուցակներէն որչափ որ ժողվելու կարելի եղած է, հետևեալն է։

Բազմամարդութիւն	34,000
Եկեղեցիներ	30
Եկեղեցիի անդամներ	2,600
Կիշերօթիկ դպրոց	50
Ընոնց մէջ աշակերտներ	800
Տղոց ցորեկի դպրոցներ	210
Ընոնց մէջ աշակերտներ գրեթէ	6,000
Ձափահասներու համար կիրակիի և ամէն օրուան դպրոցներ	210
Ընոնց մէջ աշակերտներ գրեթէ	7,000
Միսիոնարներ	10
Բնիկ վարժապետներ	210

Խել մը տարիներէ ի վեր է որ Սամոացիները իրենց բնիկ վարժապետներին բոլորովին իրենք կը պահեն, ու որոնց թիւը 200էն աւելի է, ու Կարողչութեան սկսելէն ետև շատ չանցած մէջերնին ստակ կը ժողվէին տարուէ տարի Լոնտոնի Միսիոնարական Ընկերութեանը համար։ Ընցեալ տարուան խրկուած ստակին գումարը 600 լիրա սթերլինը կ'անցնէր։ Ընակեց զատ իրենք շատ ստակներ կը հաւաքեն մէջերնին հեթանոս կղզիները Կարողիչէ պէս խրկուող երկրացիներուն համար։ Սամոացիներուն առատաձեռնութիւնէն և անձնանուիրութիւնէն ու աս Կարողչութեան ընդհանուր յաջողութիւնէն՝ նկատմամբ ժամանակին կարճ միջոցին, պիտի տեսնուի թէ աշխարհիս մէջ եղած ամենէն յաջողներէն մէկն է։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՇԱԲԱԹ, ՀՈՒԼԻՍԻ 3 (15), 1860 Թ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ

Ի ՄԱՐՏ 1860 Թ.

Ի ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ

Ի ՄԱՐՏ 1860 Թ.

Ի ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ

Ի ՄԱՐՏ 1860 Թ.